

BALTRUŠAITIS TEBELAUKIA VERTĖJO

XIX amžiaus pabaigoj Europos mene ir literatūroj sunku būtų rasti ką nors panašaus į to meto rusų poezijos žydėjimą. Jis savo talentų gausumu ir sąjūdžio jėga tegalėtų būti lyginamas nebent su tos pat epochos tapybos klestėjimu Prancūzijoje: tiek čia, tiek ten iškyla nepaprastai daug didelių talentų, aplink kuriuos grupuojasi visa eilė mažesnių. Prancūzų tapyboj kovojanti revoliucinė srovė (grynai menine prasme) buvo impresionizmas ar jam artimos srovės su tokiais dideliais vardais kaip Manet, Renoiras, Monet, Cézanne'as ar Van Goghas, o rusų poezijoje tuo metu prieš sustingusias sąlygines poezijos formas sukyla simbolizmas, kurio vadas yra Briusovas. Jis tą sąjūdį perkelia į Rusijos dirvą iš Prancūzijos, versdamas Verlaine'ą ir rašydamas originalias eiles, kurios dėl savo miglotumo pradžioje kritikų buvo puolamos ne mažiau negu Paryžiuje neturį aiškaus piešinio iš spalvotų dėmelių sudaryti impresionistų paveikslai.

Rusų imperiją tuo metu valdo vienas caras, o rusų poezijos karalystėje greta Briusovo (kurio talentas pradžioj buvo smarkiai pervertintas) viešpatauja

Jurgis Baltrušaitis, *Žemės pakopos*: Elegijos, giesmės, poemos, vertė Jonas Valaitis, Tübingen: A. Urbonas ir J. Kapočius, 1947, 158 p.

keli kiti karaliai: Balmontas, Sologubas, Viačeslavas Ivanovas, Bielyj ir Blokas. Jų literatūrinius susirinkimus lanko ir jų leidžiamuose žurnaluose dalyvauja ir Skirsnemunės valsčiaus ūkininko sūnus Jurgis Baltrušaitis, Briusovo vienmetis (abu gimę 1873 metais), studijavęs Maskvos universiteto Gamtos-matematikos ir Filologijos fakultetuose, 1899 metais pradėjęs spausdinti savo rusiškašias eiles. Pirmą eilėrašį savo gimtąja kalba jis išspausdins daug vėliau, būdamas jau nepriklausomos Lietuvos pasiuntiniu toj pačioj Maskvoj. Jis išleidžia rusų kalba du eilėraščių rinkinius – *Žemės laiptus* ir *Kalnių taką* (pirmąjį 1911, o antrąjį – 1912 metais), o jo pirma lietuviška lyrikos knyga išeina Kaune tik po trisdešimties metų – vokiečių okupacijos metu, pačiam poetui gyvenant irgi vokiečių okupuotame Paryžiuje, kur jisai miršta 1944 metų pradžioj, keliais mėnesiais prieš sąjungininkų išsikėlimą Normandijoj.

Kad ir negalėdamas lygintis su tokiom poezijos saulėm kaip Balmontas ar Blokas, Baltrušaitis priklausau prie pirmojo dydžio rusų poezijos žvaigždžių. Dideliame rusų poetų simbolistų chore Baltrušaičio balsas stiprumu nusileido vos vienam kitam, šiaip jau jis ten buvo lygus tarp lygių, ir jo poezijos knygų pasirodymą kritika sutiko labai palankiai. Prisimintinas kad ir garsaus poeto ir mokslininko, suėmusio į save visą Europos humanistinę kultūrą, Viačeslavo Ivanovo entuziastingas straipsnis apie Baltrušaičio poeziją. Ivanovas buvo ne veltui toks didelis Baltrušaičio poezijos gerbėjas: jis pats, kaip ir Baltrušaitis, buvo pirmoj eilėj poetas mąstytojas.

Pagrindinė Baltrušaičio poezijos mintis (tiek rusiškaj, tiek lietuviškaj jo kūryboj) yra ta, kad žmogus šiame pasauly tėra keliautojas, kad žemė jam tėra vienas laiptas visoj laiptų grandinėj, kuriais jam reikia kopti, kad dideli ir maži dalykai vienodai sveria amžių svarstyklėse. Jam dangus atsispindi žemėje, o žemė – danguje, visa jungia amžinas dievybės kvėpavimas, kurį poetas jaučia akmeny, žiede, žvaigždėj ir žmoguje.

Apie tai – ir vien apie tai – kalba jo eilėraščiai, apie tai kalba jis ir savo autobiografijoj (rašytoj rusų kalba). Nesiimu spręsti, kiek Baltrušaičio pasaulėžiūroj yra panteizmo, budizmo ar krikščionybės pradų. Apie tai palieku pasisakyti tų klausimų specialistams.

Kad ir būdamas visų pirma poetas filosofas, Baltarušaitis, kalbėdamas net apie abstrakčiausius dalykus, savo rusiškose eilėse turi tiek poetinio instinkto, kad visuomet lieka poetas, kuo ne visada gali pasigirti kad ir toks „mintinės lyrikos“ kūrėjas Schilleris, kurį už tai yra negailestingai pliekęs Benedetto Croce.

Turėdamas kaip ir vienintelę temą, beveik visuomet kalbėdamas, kaip rusai sako, „apie visų svarbiausia“, Baltrušaitis nepasižymi tuo lengvumu ir skambumu, kaip Balmontas, arba tokiu ritmų ir rimų turtingumu, kaip Briusovas. Idealiai suliejęs savyje poetą ir mąstytoją, jis jaučia, kad apvilkti jo mintis turtinga forma tiktų tiek pat, kiek filosofui stoikui uždėti margą egiptiečio rūbą.

Baltrušaičio simbolių ratas aprėžtas, poetas,

kurdamas vaizdus ir naudodamas poetines priemones, yra be galo taupus. Baltrušaičio rimai tikslūs ir pilni, beveik kaip Puškino, ritmo piešinys paprastas, neįmantrus. Grodamas ta sąmoningai aprėžta klaviatūra, Baltrušaitis išgauna didingą daugiabalį skambėjimą. Jo patetika yra pačios tyriausios ir kilniausios rūšies. Būdama kiek šaltoka, ji sušyla ten, kur poetas kalba apie gamtą.

Baltrušaitį versti sunku visų pirma dėl to, kad verčiant reikia kiek galima tiksliau perteikti jo griežtai formuluotą mintį, kas vertėjui, rimo ir metro suvaržytam, yra labai nelengva. Be to, žinoma, būtina išlaikyti originalo, pasakytume, „marmurinę“ formą ir jo poeziją. Tad nenuostabu, kad Baltrušaitis į lietuvių kalbą iki šiol buvo labai mažai (ir nelabai gerai) verčiamas. Juo labiau mus nustebina dabar išėjęs iš spaudos viso eilėraščių rinkinio *Zemnyje stupeni* lietuviškas vertimas – antrašte *Žemės pakopos* (išvertė Jonas Valaitis, išleido A. Urbonas ir J. Kapočius).

Jau paties pirmojo eilėraščio vertimas skaitytojui kelia didžiausių abejonių. Štai jo antra strofa:

Mįslė viena – griaustinis, romuva,
Ir nerūpa mieguista, ir pavojus,
Ir mažas diegs, ir Dievo žydrių toliuos
Nakties gyvoji šviesių rašliava...

Kodėl čia atsirado „romuva“ kaip griaustinio priešingumas, skaitytojas, įpratęs šią savoką sieti su senovės lietuvių tikyba, be abejo, nesupras. Gal šis tas jam paaiškės tik sužinojus, kad originale pasakyta

„tyla“ (*tišina*). Labai nepoetiškai mus nuteikia keistas žodis „nerūpa“ (naujadaras?) ir gal *Aušros* laikais spaudoje tevertotas sutrumpinimas „diegs“ (toliau tam pačiam eilėrašty trumpinama „grūds“). Nežinia iš kur vertėjo paimtas daiktavardis „šviesių“, kurį dauguma, be abejo, palaikys būdvardžiu, nukėlę kirtį į žodžio galą. Baltrušaitis čia sako „svetil“, geriausia gal tiktų versti „žvaigždžių“. Vertėjas vartoja sąskambį *pavojus* – *toliuos*, kuris su tiksliais Baltrušaičio rimais nieko bendro neturi ir iš viso rimu nelaikytinas. Tam pačiam eilėrašty vertėjas vietoj „betikslis“ ir „bekraštis“ rašo „betikslinis“ ir „bekraštinis“ – vien tam, kad šie žodžiai susiriuotų. Prireikus jam triskiemenio žodžio, jis iš „amžinybės“ ramiausiai padaro „amžybę“! Paskutinės strofos antroj eilutėj vertėjas pridėjo nuo savęs du skiemenis tik dėl to, kad mintis jam į autoriaus duotąjį metrą netilpo. Ir visa tai padaryta Baltrušaičio eilėraštyje – Baltrušaičio, kuris yra griežtos formos fanatikas, neleidžiąs sau mažiausių laisvių, kuriomis naudojasi kiti to meto rusų poetai (tą formos griežtumą poetas išlaikė ir savo lietuviškoj kūryboj).

Tame pirmame rinkinio eilėrašty, kuris yra vienas gražiausių visoj knygoj, neliko nė krislo originalo poezijos, o vietomis net minties negalima suvaikyti (ką reiškia: „Valdžia Amžybės veja, neatgrysta“? Ką reiškia „blandžiai drįsti“?).

Tuo pat metodu kaip pirmasis eilėraštis „verčiami“ ir kiti rinkinio dalykai. Štai kaip, vertėjo nuomone, rašo Baltrušaitis:

Niūrybėj griūtys uolenų nuspręstos...;
Sujudėjo salpa – bangos ūgis žvarbus...;
Tilsta niurnos aklo jausmo...;
Mergių pasaulis žieduos nemariūnuose...;
Ryšio sapnas tolį audžia...;
Ir tako vingis – įkyrumo pokštas...;
Danguj baltutis gulbės reginys...;
Va! Maištis! Pavojus braunas...

Tokių eilučių, kai skaitytojas nežino, ar jam verkėti, ar juoktis, pilna visa knyga. Daugybė ištisų eilėraščių verčia manyti, kad vertime norėta autorių pajuokti. Štai eilėraščio „Mąstymas“ pirma ir paskutinė strofa:

Mirksnis mirksi – mets keliaun,
Rytas sėja – vakars pjaun...
Gęsta kibirkštys rasos –
Laikas keičias nuolatos!

Bėg diena – būtis šalia,
Burtas sėja – pjaun dalia, –
Mažas vergo triūsas noks,
Vai – tai kulsiąs, kas nunoks.

Vertėjas taip silpnai eiluoja, kad ne tik čia „suriuoja“ *noks* ir *nunoks*, bet ir kitur (p. 14) dviejų eilučių gale rašo tą patį žodį *mūsų* ir mano, kad jau surimavo.

Vertėjo pastangų dėka eilėraštis, kuriame vaizduojamas jūros bangavimas, štai kaip linksmi skamba vertime:

Čia pyktels, čia riktels,
Čia vėl – akylu,
Kai tyruose švystels
Ramybė – tylu...

Mes niekad nepatikėsime, kad Baltrušaitis būtų rašęs tokias gimnazistiškas eilutes:

Pilyje gražus jaunutis
Karalaitis visados...
Žvilgsnis jo meilus, skaututis,
Jo krūtinėj nēr bėdos...

Arba sudarinėjęs tokias beprasmiškas žodines pynes:

Unkšme, murme tu dienini,
Begalini, – būk liaunus!
Nepiktauk, pavojų pynės
Į slaptus sapnus manus.

Skaitydamas abu Baltrušaičio rinkinius rusų kalba, nerandi juose nė vieno rusų literatūrinėj kalboj nevartojamo žodžio. Deja, savo lietuviškuose eilėraščiuose Baltrušaitis – ar tai dėl ilgo nutolimo nuo tautos kamieno iš dalies praradęs lietuviško žodžio estetikos jausmą, ar iš viso senatvėje talentui nusilpus – yra vartojęs nemaža farmiškų ar paties pasidarytų žodžių, kurie ne kartą mažina jo eilių

estetinę vertę. Gaila, kad vertėjas toj srity dar smarkiau pralenkia Baltrušaitį, be jokio saiko pridėjęs į savo vertimus tokių žodžių kaip: *sangarsmiai, blanktis, ilgtis, tirpulys, marksta, niaukšmas, salpa, lemtvietė* ir t.t.

Vertėjas taip pat prasimano tokių primityvių prozaizmu, nieko bendro neturinčių su originalu: „jau žemėj reiškias plikuma“ arba „audra aplink, nors kažin kas“ ir be jokių sąžinės priekaištų rašo: *žvilgantie, kilstantie, pailstantie...* Galėtume išrašyti ištiškus eilėraščius, kur sunku būtų rasti bent vieną įmanomai suformuluotą mintį, nė nekalbant apie bet kokią poeziją (p. 16, 29, 37, 38, 40 ir daug kitų).

Gilios, bet aiškios minties poetas, klasiškos formos meisteris Valaičio paverstas kažką mykiančiu nebyliu. Baltrušaitis tebelaukia savo lietuviško vertėjo.

[1947]

[Atsakymas Jonui Valaičiui]

Publ.: Aidai
1962 Nr. 2

Prieš kelias dienas mane pasiekė 1961 metų lapkričio 18 dienos *Naujienose* įdėtas Jono Valaičio straipsnis „Didieji rusai apie Jurgį Baltrušaitį“. Tame rašiny Valaitis daugiausia kalba apie mane. Kadangi Valaitis berods nėra didysis rusas, o aš nesu Jurgis Baltrušaitis, to straipsnio antraštė pasilieka mįslė.

Tam straipsniui atsirasti akstiną davė mano recenzija („Baltrušaitis tebelaukia vertėjo“) apie Valaičio „išverstą“ Baltrušaičio eilėraščių rinkinį *Zemnyje stupeni*, išspausdinta 1947 metų 8-me *Aidu*

numeryje. Pažymėtina, kad Valaitis laukė keturiolika metų, kol pasiryžo atsakyti recenzentui. Tie, kurie anuomet jau buvo gimę ir mokėjo skaityti, galbūt atsimenta, kad, recenzijai pasirodžius, nei Valaitis, nei niekas kitas nepasiryžo ginti „vertimo“, nes recenzijoje citatomis, lyginimu su originalu ir kritiška analize buvo parodytas katastrofiškas to tarimo „vertimo“ lygis.

Šiuo metu, gyvendamas Europoje, – visoms mano knygoms ir iškarpomis likus Jungtinėse Valstybėse, – negaliu duoti nei citatų iš savo recenzijos, nei ištraukų iš Valaičio „vertimų“. Dėl to tikrai gailiuos, nes, kadangi tragikomiški Valaičio „vertimai“ sumušė visus juokingumo rekordus, neturiu progos bent valandėlei pralinksinti pesimistine mūsų dienų literatūra besimaitinančių skaitytojų.

Tačiau išmintingas patarimas: „imkit mane ir skaitykit ir skaitydami permankyti“ labai tinka ir šiam atvejui. Kiekvienas, atskleidęs Valaičio „vertimų“ knygą, net ir nelygindamas jų su originalu, lauždamasis per jo tragikomiškų šaradų tankumynus ir kartu atsimindamas klasišką Baltrušaičio sakinio preciziją ir minties aiškumą, galės pakankamai prisijuokti ir kartu įsitikinti „vertėjo“ talentu.

Valaitis piktinasi, kad aš savo recenzijoje sakau, jog Baltrušaitis, be nemažo skaičiaus gerų, yra parašęs ir silpnesnių eilėraščių. Blogų eilėraščių yra palikę ir tokie poetai kaip Goethe, Puškinas ir Baudelaire'as, ne tik Baltrušaitis. Aklas garbinimas absoliučiai visko, ką tik yra sukūrę didieji menininkai, charakteringas miniai, nežinančiai, kad ir

genijai turi „silpnumo valandų“ ir kad ne kiekviena žymaus rašytojo eilutė neišvengiamai virsta šedevru.

Valaitis, kuris savo straipsny leidžiasi į kalbos filosofijas, nejučia net kasdieninių žodžių prasmės ir nemoka padoriai suformuluoti paprasčiausio sakinio. Štai pirmas jo straipsnio sakiny: „Jurgis Baltrušaitis išsiskiria iš kitų žymiųjų mūsų rašytojų tuo, kad *pirmąją* savo *kūrybą pradėjo rašyti* rusų kalba“ (mano išskirta, – H. R.). Kas gi yra toji „*pirmoji* kūryba“? Ar gali būti pirmoji (arba antroji, arba trečioji) kūryba? Ar galima „kūrybą rašyti“ (arba kūrybą tapyti, arba kūrybą komponuoti)?

Valaitis, turėdamas tokį kalbos jausmą, drąsiai „išvertė“ visą Baltrušaičio rinkinį ir dabar pradeda dėstyti savo žodžio estetikos kursą. Nereikia užmiršti, kad kalbos jautimas ir jos mokėjimas tėra vienas iš daugelio reikalavimų, keliamų vertėjui. O kur meistriškas eiliavimo technikos valdymas, o kur dar aukštesnis laipsnis – poeto talentas, reikalingas verčiamam kūriniiui poetiškai atkurti kita kalba? Kad visų tų privalumų Valaitis neturi nė žymės, įsitikins kiekvienas, kuris susilaužys visus kaulus, pavažinėjęs per Valaičio strofų gruodą.

Valaitis išsuodino žmogystai veidą, apvilko ją išverstais kailiniais ir, apkaišęs šiaudais, paleido per žmones. Tai ne Baltrušaičio veidas ir ne jo figūra. Tai „vertėjas“ Jonas Valaitis.

1962.II.4